

УДК 124.5

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ТЕХНОГЕННОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Ірина Жеребятнікова

*Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
кафедра філософії і політології,
просп. Науки, 9-А, 61166, м. Харків, Україна*

Розглянуто теоретично-концептуальні аспекти сучасної філософії управління у контексті трансформаційних процесів соціальної реальності. Визначено сутність, структурні особливості та проблематику філософії управління, її роль у формуванні наукової рефлексії феномена управління. Проаналізовано вплив аксіологічних чинників на ефективність системи управління соціальними процесами, охарактеризовано зміст та роль цінностей у визначенні пріоритетів управлінської діяльності. Підкреслено, що аксіологічний вимір та гуманістична спрямованість нової філософської управлінської парадигми істотно впливають на якість і продуктивність управлінських процесів, оптимізують систему соціального управління.

Ключові слова: філософія управління, аксіологія, управління, цінності, управлінська діяльність, культура.

Сучасне суспільство рухається шляхом трансформації соціетальної системи, головними атрибутами якої є глибинні процеси соціоструктурних змін, що торкаються інституціональних основ соціуму. у зв'язку з цим відбуваються якісні перетворення змісту і форм управлінської діяльності, модифікуються старі і конституюються нові системи управління. Процеси глобалізації та інтенсифікації політичних, економічних, науково-технічних, соціально-культурних і духовних відносин, бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій справляють значний вплив на всі сфери соціального життя та актуалізують проблему формування нової парадигми філософії управління у глобальному вимірі. Управління як універсальний феномен існування людини і соціуму, який специфічно проявляється на різних етапах їх розвитку, сьогодні набуває особливого значення у забезпеченні ефективності суспільного життя та вимагає свого наукового і філософського осмислення, визначення світоглядних, методологічних та аксіологічних засад і принципів, розуміння сучасних тенденцій та закономірностей. Специфікою сучасного філософського аналізу управління є включення управління як проблеми в людино-розмірні об'єкти постнекласичної науки, перегляд основ соціально-гуманітарних наук, відхід від традиційних управлінських парадигм, розгляд проблем керованості і прогнозування соціальних процесів у широкому соціально-культурному контексті.

Проблемам, пов'язаним із філософською основою управління, теорією і практикою соціального управління, присвячені праці багатьох науковців. Зокрема, важливими для аналізу феномена управління та його наукової рефлексії стали дослідження таких зарубіжних учених: Р. Арона, Д. Белла, І. Богачека, О. Богданова, І. Валлерстайна, М. Вебера, А. Вілінова, Ю. Волкова, С. Гантінгтона, Е. Гідденса, В. Дієва, Г. Емерсона, О. Жданова, М. Кастельса, Е. Мейо, В. Полікарпова, В. Розіна, Ф. Ротлісбергера, Ф. Тейлора, О. Тоффлера, М. Уотерса, Л. Урвіка, А. Файоля, Ф. Фукуями, Г. Черча та багатьох інших. В Україні також з'явилася певна традиція філософського осмислення проблем управління. Зокрема,

істотний вклад у розробку цієї проблематики внесли такі українські науковці – В. Альохін, В. Андрущенко, В. Бех, Ю. Бех, В. Бурега, В. Волинка, В. Воронкова, В. Горський, Г. Дмитренко, Ф. Канак, В. Кремень, С. Кримський, В. Лобас, В. Лях, С. Поважний, М. Попович, В. Пазенко, М. Михальченко, М. Степик, С. Пазинич, С. Попов та інші. Однак необхідно відзначити, що недостатньо розглянутими, на нашу думку, є низка питань, пов'язаних із філософським дослідженням впливу аксіологічних чинників на визначення пріоритетів управлінської діяльності.

Метою статті є аналіз теоретико-методологічних аспектів сучасної філософії управління, висвітлення ролі аксіологічних детермінант у формуванні філософської управлінської парадигми, визначення впливу ціннісно-смыслових засад управлінської діяльності як основи оптимізації системи управління.

Управління покликане відігравати роль ефективного способу взаємозв'язку теорії та практики суспільних перетворень і усвідомлюється не як проста інструментально-технічна діяльність, прерогатива якої вичерпується питаннями адміністративного чи організаційного характеру, а як набагато складніший і важливіший духовно-соціальний феномен людської життєдіяльності, самотутньої синергетичної, когнітивної, тобто здатної до рефлексії, системи. Осмислення управління у статусі такої системи дає можливість глибше і різноманітніше осягнути сутність філософії управління, яка постає внутрішньою складовою останнього, репрезентуючою вищий щодо інших способів вивчення рівень науково-теоретичних узагальнень досвіду управлінської сфери. Вітчизняні дослідники філософії управління В. Альохін, В. Бурега, С. Поважний та Л. Альохіна вважають, що «у широкому філософському розумінні управління є фундаментальною загальною функціональною властивістю об'єктивного світу, органічної і неорганічної природи, свідомих і стихійних сил, яким властиві якості закономірності, доцільності, цілепокладання та цілеспрямованості на результат дії» [1, с. 13].

Управління є внутрішньо іманентним суспільству на будь-якому етапі його розвитку, що зумовлено суспільним характером праці людей та її розподілом. Проблеми управління вивчаються у межах різних наукових напрямів: кібернетики, теорії управління, соціології управління, економічної науки, права, психології тощо. Філософія як специфічна сфера людського пізнання й осмислення реальності на сучасному етапі розвитку не може замикатись у собі і для себе, не може бути ізольована і від фундаментальних проблем управління, інакше кажучи, філософія управління повинна мати практичну спрямованість, реалізувати функцію практичного керівництва під час регулювання спільної діяльності людей у найрізноманітніших галузях. Слід погодитись із В. Степіним, який вважає, що розуміння феномена управління неможливе без філософії. Він зазначає: «...разом із генетичним кодом, який закріплює і передає від покоління до покоління біологічні програми, у людини існує ще одна кодуюча система – соціокод, надбіологічні програми, які регулюють соціальне життя, що передаються від людини до людини, від покоління до покоління» [2, с. 6].

Адже саме філософська наука, маючи серед інших на озброєнні діалектичний метод, може найбільш повно осягнути проблеми управління як на глобальному, так і на локальному рівнях: на рівні суспільства, держави, галузі, соціальної групи тощо. Діалектичний метод під час дослідження систем управління базується на принципах об'єктивності, системності, цілісності, розвитку, суперечливості, тобто на тих принципах, які дозволяють охопити все різноманіття проявів управлінських взаємодій у їх взаємозв'язку та мінливості. Тому формування нової філософії управління як метатеорії управління є вкрай важливим завданням сучасної наукової думки, адже «методологічна роль філософії управління надважлива для «примирення» інтересів, з одного боку – її теоретичного прогресу, з іншого – вимог практики управління» [3, с. 36].

Філософія управління як нова парадигма керування складними соціально-економічними системами загалом розуміється як особливий тип свідомої діяльності людини, спрямованої на підвищення якості управління, його результативності, дієвості. Теоретичні основи філософії управління скеровують дослідника до того, щоб виявити необхідні риси, ознаки, які, з одного боку, виражають універсальні зв'язки речей і явищ формування управлінської парадигми, а з іншого – дозволяють сформулювати суб'єкт-суб'єктне управління, у центрі якого перебуває людина та її інтереси. Філософія управлінської парадигми – це результат управління, що виражається у досягненні поставленої цілі, якісне управління, в основі якого прийняття якісних рішень, що базується на культуроцентризмі, соціогуманізмі, соціоантропологізмі. Місце і роль глобалізації і техногенних процесів не можуть бути адекватно зрозумілими без аналізу того впливу, який вони здійснюють на ментальність, соціальну поведінку, «життєві світи» людей, «суб'єктів» чи «об'єктів», що беруть участь в управлінському процесі. і від того, як змінюються мотиви і цінності, орієнтації людей, соціально-типові властивості особистості та її відносини з суспільством, у підсумку залежить історичний розвиток людства [4, с. 254–255].

Загальний філософський підхід до управління характеризується розглядом цього процесу як складової соціокультурного життя суспільства, що дозволяє людині існувати у сучасному нестабільному соціумі, у цьому аспекті становить певну парадигму виживання. Філософія управління, що узагальнює основні методологічні підходи до процесу управління, у межах певної філософської парадигми знання набуває цілісності та взаємозумовленості його структурних компонентів до вирішення свого проблемного поля. Слід відзначити, що філософію управління жодним чином не можна зводити до теорії управління, яку часто представляють як акумульовані і логічно впорядковані знання, що є системою принципів, методів і технологій управління. Справді, теорія управління має міждисциплінарний характер і здебільшого зорієнтована на вирішення практичних завдань. Але вона, на відміну від філософії управління, не має загальнометодологічного характеру і не враховує історичний контекст розвитку суб'єкта й об'єкта управління. Крім того, філософія управління містить світоглядні та теоретико-пізнавальні засади осягнення управлінської діяльності. Філософія виконує роль обґрунтування теоретичних конструкцій і моделей управління, робить ширшим його когнітивні ресурси і пізнавальний горизонт [5, с. 7].

Досліджуючи перспективи інституціалізації філософії управління, В. Дієв робить спробу окреслити розуміння самої філософії управління. Так, під останньою він розуміє «систему узагальнюючих суджень філософського характеру про предмет і методи управління, їхнє місце серед інших наук і в системі наукового знання загалом, пізнавальній і соціальній ролі управління у сучасному суспільстві» [6, с. 6–7]. При цьому більш чітко автор характеризує філософію управління через її функціональне навантаження, а саме покликання дати філософський синтез знань про управління і запропонувати методологію дослідження цього феномена. Важливим є те, що філософія управління інтегрує у собі логіко-гносеологічні, теоретико-методологічні, етично-ціннісні, праксеологічні засади дослідження управлінської діяльності. Завдяки цьому філософія управління однорівнево співвідноситься з іншими філософськими напрямками (етикою, філософією політики, соціальною філософією, філософією права тощо). На наш погляд, філософія управління має своїм предметом основні поняття, закономірності, принципи й методи управління, на основі яких функціонують і розвиваються соціальні системи будь-якого рівня.

Перспективи формування нової філософії управління повинні враховувати принцип дійсного гуманізму, оскільки, як відзначає В. Воронкова, «гуманізація суспільної свідомості у світі управління призвела до переносу акцентів у філософсько-методологічному ана-

лізі управлінської діяльності з технічних та інформаційно-кібернетичних аспектів управління у сферу людського виміру» [7, с. 172]. Адже управління спрямоване на забезпечення досягнення фундаментальних інтересів суспільства та його гуманістичного поступу. Саме гуманістичне управління покликано актуалізувати ціннісну спрямованість економічних і соціальних інтересів, знайти способи забезпечення їх балансу. Гуманістичне управління відіграє онтологічно-аксіологічну роль в епоху криз і репрезентує модель управлінських технологій у проекції на зростання людського чинника та пошуки нових гуманістичних орієнтирів. Виходячи з цього, у першому ряду наукових питань філософії управління постає аксіологічна проблематика, а саме визначення ціннісно-сміслових детермінант і принципів управлінської діяльності; оцінка впливу глобалізації, техногенних факторів та європейської інтеграції на трансформацію ціннісно-етичних засад системи управління у сучасній Україні; роль та вплив національних традицій, духовно-ментальних цінностей і культурних факторів українського суспільства на формування ефективної та якісної управлінської парадигми.

Аксіологічний вимір філософії управління дає можливість на основі результатів філософського аналізу сутності феномена управління і змісту управлінської діяльності в кожній конкретній соціальній системі формувати своєрідну ієрархію цінностей і норм спілкування, корпоративної культури та інших факторів, за допомогою яких людина може оцінювати події, явища, вчинки і загальну поведінку (свою та інших людей) як із позицій сенсу життя, життєвих цінностей і орієнтацій, так і з позицій морально-етичної парадигми цієї соціальної системи. Особливого значення аксіологічне обґрунтування набуває у випадках, коли формування і здійснення управління максимальною мірою відповідає закономірностям самоорганізації соціальних систем і визначальним потребам соціуму. Тоді відносно швидке і послідовне задоволення цих потреб, здійснюване за рахунок ефективного управління, формує у суспільстві не просто позитивне ставлення до носіїв влади та управління, а й відчуття його самоцінності, його спрямованості на життєві цінності населення. Керівники починають усвідомлювати цінність своєї управлінської діяльності та прагнуть до подальшого її удосконалення згідно з новими суспільними потребами. Саме тому на сучасному етапі розвитку українського суспільства необхідна аксіологічна переорієнтація системи управління, активне застосування нормативно-ціннісного підходу до розв'язання як традиційних, так і принципово нових проблем управлінської діяльності.

Звернемося до визначення сутності цінностей та їхнього місця у сучасних системах управління. Слід відзначити, що методологічні та концептуальні аспекти аналізу ціннісної проблематики надзвичайно різноманітні й суперечливі. Сьогодні існує досить велика кількість дефініцій поняття «цінність», які часто значно відрізняються між собою, оскільки кожна з них розглядає певні рівні й аспекти цього феномена. Досить поширеним є трактування цінностей як «узагальнених уявлень людей про найбільш значущі цілі і норми поведінки, які визначають бачення ними дійсності, задають орієнтації їхнім діям і вчинкам у всіх сферах життя та значною мірою формують «життєвий стиль» суспільства. Система або сукупність домінуючих цінностей виражає у концентрованому вигляді особливості культури й історичного досвіду суспільства» [8, с. 602].

Аналіз літературних джерел та управлінської практики свідчить, що цінності охоплюють широке коло елементів і можуть стосуватись освіти, релігії, лояльності, патріотизму, конфлікту інтересів, ставлення до клієнтів та ін. Так, М. Рокіч визначив цінності як глибокі переконання, які визначають дії та судження людини у різних ситуаціях. Він поділяє усі цінності на дві великі групи: цінності-цілі та цінності-засоби. Цінності-цілі (базові) – це переконання у тому, що якась кінцева мета індивідуального існування заслуговує того, щоб

до неї прямувати. Цінності-засоби (інструментальні) – це переконання у тому, що певний спосіб дій або характеристика особистості є кращими у будь-якій ситуації. Базові цінності важливі для людини самі по собі, а інструментальні – уособлюють спосіб досягнення цих цілей [9, с. 205–210]. Аналіз різних видів цінностей дає змогу глибше зрозуміти їхню природу. Е. Дюркгейм порушує питання про джерело цінностей і робить висновок про те, що таким джерелом у процесі практичної діяльності стають ідеали, тобто міркування людини про те, чого ще не існує у дійсності, а речі стають цінністю (мають цінність) тоді, коли вони відповідають утіленому в них ідеалу або виражають ідеали. Далі з аксіології Е. Дюркгейма можна з'ясувати, що ідеали історично змінюються, зі зміною ідеалів виникають нові системи цінностей, у такий спосіб встановлюється певна закономірність у розвитку систем цінностей [10, с. 384–386].

У ХХІ ст. сучасна світова філософія, зокрема аксіологія, входить із новим розумінням дефініції «цінності», історичних типів цінностей, законів їхнього розвитку, переглядом цінностей минулого часу, новою концепцією культури (не тільки як системи цінностей, а й навичок зі створення і споживання цінностей, їх освоєння, тобто сприйняття, розуміння, оцінки, збереження, поширення і споживання), розумінням цінності майбутнього суспільства й окремої особистості. Конкретний предмет стає цінністю не сам по собі, а оцінюється з погляду певного ідеалу або ідеї конкретних властивостей й особливостей цього типу предметів. Важливою складовою постає система переваг-преференцій, у якій у реальності відображається соціально-управлінська практика окремої людини чи групи, їхні інтереси й потреби. Кожен управлінський процес має свої переваги й тим самим знаходить свою ціннісну нішу, що стає важливою складовою у взаємодії з подібними собі. Управлінські цінності можуть бути виявлені за допомогою суб'єктного критерію, що включає переваги, якими можуть володіти соціальні спільноти завдяки реалізації цих цінностей.

У наше століття «переоцінки цінностей», «конфлікту цінностей» аксіологічна проблематика пронизує усі сфери людського знання і практики, цінності фіксують універсальний вектор, вимір буття, ієрархічність його рівнів. Цінністю може вважатися будь-який «об'єкт» (зокрема, й ідеальний), що має життєво важливе значення для суб'єкта (індивіда, групи, етносу). Ціннісне ставлення до світу є фундаментальною установкою буття людини; тому і світ «ділиться» нею на те, що є цінним, нецінним і нейтральним. Як зазначав В. Франкл, «людину перш за все цікавить не реалізація її «Я», а реалізація цінностей та змістовних можливостей, які слід шукати радше в оточуючому світі, ніж усередині її самої. Людині потрібний той різновид внутрішньої напруги, який підтримує її постійну орієнтацію на реалізацію конкретних цінностей, на реалізацію сенсу її існування» [11, с. 3].

Явища та предмети дійсності постають як цінності лише тоді, коли мають практичну необхідність, коли їх корисність і значущість є безсумнівними як для окремої людини, так і для суспільства загалом. Це вдало підмічено Г. Ріккертом: «сутність цінностей полягає у їх значущості, а не у їх фактичності» [12, с. 363–391]. Відомий спеціаліст із цієї проблематики К. Клакхон вважає, що без цінностей життя суспільства було б неможливим, функціонування соціальної системи не змогло б зберегти спрямованість на досягнення групових цілей, люди не могли б отримувати від інших те, що їм потрібно для особистісних та емоційних взаємин; усі б не відчували в собі необхідної міри порядку та спільності цілей [7, с. 118–119].

Необхідно відзначити, що цінності як продукт духовного виробництва виявляються у формі провідних соціокультурних орієнтирів, вищих принципів, які виробляє суспільство для забезпечення саморегуляції у процесі подальшого поступу. Кожному суспільству властива специфічна ієрархія цінностей, проте важливу роль виконують базові цінності,

що постають у формі національно-культурного ідеалу. Слід погодитись із думкою В. Дієва, який вважає, що управління «занурене» в культуру, а коріння філософії управління повинні базуватися та виходити з усієї системи культури і філософського знання. Саме тому філософію управління необхідно розглядати тільки в контексті національно-культурних традицій і менталітету. Культура оновлює успадковані з минулого цінності і норми з урахуванням змін, що відбуваються у суспільстві, транслює їх поколінням, що живуть нині, озброює людей певними стереотипами поведінки. Ця соціальна пам'ять лежить в основі цінностей, поглядів і норм поведінки, що проявляються у діяльності людей [6, с. 8]. Отже, філософія управління, незважаючи на всезагальний, методологічний характер рефлексії управлінської діяльності, може мати виражені національні особливості, враховувати соціально-культурні та духовно-ментальні цінності певного народу.

Ціннісне ядро забезпечує повноту і цілісність системи управління, її якість та адаптивність щодо соціоструктурних змін, а безперервність існування підтримується за рахунок трансформації самих цінностей. Виходячи з цього, умовою ефективної управлінської діяльності є тенденція до аксіологізації усіх управлінських процесів, здатність системи управління до оптимального співвідношення універсальних та специфічних цінностей. Аксіологічний підхід може постати як конструктивний для розгляду багатьох вузлових питань сучасного управлінського дискурсу, зокрема проблем, які стосуються взаємозв'язку і взаємодії управління з суспільно-політичною і правовою системами, з соціально-економічним укладом держави, з морально-етичною парадигмою суспільства, з культурно-історичними особливостями і менталітетом народу тощо.

Важливість розгляду проблем формування філософії управління посилюється саме активізацією та невідворотністю модернізаційних процесів у суспільстві, необхідністю створення умов для забезпечення сталого розвитку суспільства. Отже, та визначальна роль, яку управління відіграє у забезпеченні нормальної життєдіяльності соціуму, процесів функціонування і розвитку кожної з його структурних підсистем, потребує аксіологічного обґрунтування усієї управлінської проблематики, посилення ціннісно-етичних засад сучасного управлінського процесу та аксіологічної оцінки якості управлінських рішень. Для цього потрібно, щоб сучасна філософська управлінська парадигма засвідчила аксіологічний вектор і глибоке розуміння нормативно-ціннісних домінант як основи у визначенні пріоритетів управлінської діяльності. Напрями подальших наукових досліджень мають бути пов'язані з формуванням нового соціально-філософського дискурсу філософії управління, що осмислює складні, неоднорідні та суперечливі процеси управління в умовах техногенної цивілізації; діагностикою проблем філософії управління та умови переходу від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної форми управління; аналізом аксіологічних детермінант філософії управління у її цивілізаційному вимірі.

Список використаної літератури

1. Алехин В.В. Философия управления (социально-гуманитарные проблемы) :[монография] //В.В. Алехин, В.В. Бурева, С.Ф. Поважный, Л.В. Алехина. – Донецк :Дон-ГАУ,1999. – 292 с.
2. Степин В.С. Конструктивные и прогностические функции философии /В.С. Степин // Вопросы философии. – 2009. – № 1. – С. 5–10.
3. Мирзоян В.А. Управление как предмет философского анализа /В.А. Мирзоян //Вопросы философии. – 2010 . – № 4 . – С. 35–47.
4. Бех Ю.В. Філософія управління соціальними системами /Ю.В. Бех. – К. :Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – 623 с.

5. Тутов Л.А. На пути к философско-методологическому осмыслению теории управления /Л.А. Тутов //Государственное управление. – 2007. – № 11. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа :http://e-journal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2007/vipusk_11._ijun_2007_g./tutov.pdf.
6. Диев В.С. Феномен современного управления с позиций науки и философии / В.С. Диев [Электронный ресурс]. – Режим доступа :http://www.philosophy.nsc.ru/journals/philsience/11_01/06_diev.htm.
7. Воронкова В.Г. Філософія гуманістичного менеджменту (соціально-антропологічні виміри) :[монографія] /В.Г. Воронкова. – Запоріжжя :РВВ ЗДІА, 2008. – 254 с.
8. Філософський енциклопедичний словник /НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди ;редкол.: В.І. Шинкарук (голова). – К. :Абрис, 2002. – 742 с.
9. Rokeach M. The Nature of Human Values /M. Rokeach. – N.Y. :Free press, 1973. – 438 p.
10. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда: метод социологии /Э. Дюркгейм. – М. :Наука, 1991. – 575 с.
11. Франкл В. Десять тезисов о личности /В. Франкл ;пер. Е. Патяевой ;под ред. Д. Леонтьева [Электронный ресурс]. – Режим доступа :http://psylib.org.ua/books/_franv02.htm.
12. Риккерт Г. О системе ценностей /Г. Риккерт //Науки о природе и науки о культуре. – М. :Республика, 1998. – 413 с.

AXIOLOGICAL BASES OF MODERN PHILOSOPHY OF MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF TECHNOGENIC CIVILIZATION

Iryna Zhrebiatnikova

*Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
Department of Philosophy and Political Science
Nauky av., 9-A, 61166, Kharkiv, Ukraine*

Theoretical and conceptual aspects in modern philosophy of management in the context of transformation process of social reality are considered. The essence, structural characteristics, problems of philosophy of management, its role in formation of scientific reflexion of phenomenon of management are determined. Influence of axiological factors on effectiveness of the system of management of social processes is analyzed. The content and the role of values in the determination of priorities of managerial activity are characterized. It is underlined that axiological measurement and humanity direction of modern philosophical managerial paradigm influence essentially on the quality and productivity of managerial processes and optimize the system of social management.

Key words: philosophy of management, axiology, management, values, management activity, culture.